

JAARBOEK
VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE

68
1981

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

Commissie van redactie

Prof. dr. H. Enno van Gelder, Zeist
Drs. G. van der Meer, 's-Gravenhage
Drs. A. T. Puister, Wassenaar
Dr. H. J. van der Wiel, Gouda
E. J. A. van Beek, Oud Ade

FRIESE STEDELIJKE MUNTEN

door drs. A. T. Puister

De munten van de Friese steden vormen een chronologisch en geografisch duidelijk omschreven groep, die zich goed voor een afzonderlijke behandeling leent. Deze is ook wenselijk: Van der Chijs¹ kende slechts een 24-tal typen, waaraan latere publicaties^{2,3} er nog 3 hebben toegevoegd: bij systematisch onderzoek konden daaraan thans niet minder dan 12 nieuwe typen worden toegevoegd, benevens diverse onbekende jaartallen.

Onder stedelijke munten worden verstaan munten die op gezag en onder verantwoordelijkheid van een stedelijke overheid zijn geslagen. Daartoe behoren dus niet de 11e eeuwse munten van de Friese graven⁴ waar de namen van de latere steden slechts de plaats van vervaardiging aanduiden, evenmin de 16e eeuwse Friese provinciale munten met de vermelding "geslagen in Leeuwarden"⁵.

In de reeks van muntautoriteiten behoren de steden chronologisch tot de jongste instanties. De oudste in Nederland geslagen stedelijke munten zijn die van Groningen, waar sinds ca. 1370⁶ het stedelijk muntbedrijf vrijwel ononderbroken tot in de 17e eeuw actief was. Dat Groningen deze primeur en uitgebreide reeksen ten deel vallen, is geen toeval. De stad behoorde formeel tot het wereldlijk gebied van de bisschop van Utrecht, maar deze verloor al zeer vroeg alle gezag. De economische bloei en het politieke gezag dat Groningen zich over het omliggende gebied verwierf, leidden ertoe dat de stad in de 14e eeuw, hoewel een formeel privilege niet bestond, op dezelfde voet als de omringende landsvorsten het muntrecht ging uitoefenen.

Soortgelijke omstandigheden heersten in de 15e eeuw in Friesland, waar, nadat de pogingen van de graven van Holland hun macht te vestigen, mislukt waren, ieder landsheerlijk gezag ontbrak. Dit heeft een aantal steden ertoe gebracht eveneens de muntslag op te vatten, al beperkten de emissies zich tot korte perioden en tot een, in vergelijking met die van het machtige Groningen of van de steden in Gelderland en Overijssel, zeer geringe omvang.

1. P. O. van der Chijs, *De Munten van Friesland, Groningen en Drenthe etc.*, Haarlem 1855.
2. A. Delmonte, *De Gouden Benelux*, Amsterdam 1964, no. 1032, goudgulden van Franeker zonder en met jaartal (hier onder nos. 3.001 en 3.002).
3. RBN 1869, blz. 180, halve vlieger van Leeuwarden, 1491 (hier onder no. 4.012).
4. P. O. van der Chijs, *op cit.*
A. T. Puister, *De Florijn* 20 (1975), blz. 505-511.
5. P. Verkade, *Muntboek etc.*, Schiedam 1848, plaat 132, nos. 7 en 8.
6. H. Enno van Gelder, JMP 40 (1953) p. 141
H. Enno van Gelder, *Klein geld, grof geld, Munten van de Nederlandse Steden*, Den Haag 1974, blz. 16

De Friese stedelijke munten dateren alle uit de 15e eeuw en zijn tot dusver bekend van: Bolsward, Franeker, Leeuwarden, Sneek en Workum⁷. Slechts Leeuwarden kreeg hiertoe formeel het recht van keizer Sigismund in 1417 en, uitgebreid tot gouden munten, van keizer Frederik III in 1486. Voor geen andere stad schijnt ooit een privilege bestaan te hebben; trouwens schriftelijke gegevens over deze gehele muntslag ontbreken vrijwel geheel.

De muntslag vertoont typologisch weinig zelfstandigheid: overwegend werden de muntsoorten van het naburige Groningen min of meer slaafs nagevolgd; tegen het einde van de eeuw ook die van de Bourgondische Nederlanden. Slechts Franeker heeft naast zilveren ook gouden munten geslagen, de anderen beperkten zich tot zilver, ook Leeuwarden ondanks het vermelde voorrecht.

Omdat gegevens over de in Friesland zelf aan deze munten toegekende benamingen ontbreken, zijn zij in de catalogus opgevoerd onder de naam van de nagevolgde voorbeelden: Groningse jagers, vliegers (overeenkomend met wat elders dubbele en enkele stuiver heette) en plakken, Gelderse kromstaarten, Bourgondische stuivers, vuurijzers enz. Vooral bij de kleinere denominaties, waar de typegelijkenis soms minder duidelijk is, blijft op dit punt enige onzekerheid bestaan.

Zoals onderstaande tabel duidelijk maakt, concentreert de Friese stedelijke muntslag zich in vier perioden, gescheiden door jaren van stilstand. Vóór 1440 is slechts Leeuwarden actief; ca 1455 neemt Bolsward de muntslag op voor enkele jaren; na 1470 hernemen Leeuwarden en Bolsward vrijwel gelijktijdig de aanmuntingen en voegt Sneek zich daarbij; na een korte onderbreking in het begin van de 80er jaren, die ook te Groningen zichtbaar is⁸, begint Franeker de muntslag en hervatten de drie andere die, waarbij zich tenslotte nog Workum voegt. Dit eindigt in 1493 definitief: het krachtige landsbestuur, dat de Saksische hertogen sedert 1498 in Friesland opbouwden en dat muntslag in hun naam meebracht⁹, liet geen ruimte meer voor stedelijke initiatieven op dit gebied. Een situatie die werd bestendig onder Karel V die in Leeuwarden een landsheerlijke munt vestigde¹⁰.

7. P. O. van der Chijs, *op cit.*

H. Enno van Gelder, *De Nederlandse Munten*, Aula Utrecht/Antwerpen 1980.

8. P. O. van der Chijs, *op cit.*, vgl. plaat XII, XIII

9. P. O. van der Chijs, *op cit.*, p. 128 e.v.

10. H. Enno van Gelder, *JMP* 37 (1950) p. 30

A. T. Puister, *GP* 14 (1964) p. 21-24

H. Enno van Gelder, *GP* 21 (1971) p. 2-3

	1420-1440	ca. 1455	ca. 1475	ca. 1490
Bolsward	—	1455/6/7 en z.j.	1472/4/5/6/7/8 en z.j.	z.j.
Franeker	—	—	—	1485/7/8/9 1490/1/2
Leeuwarden	z.j.	—	1471/2/3	1487/1491/2/- 3
Sneek	—	—	1476/7/8 en z.j.	1492/3 en z.j.
Workum	—	—	—	z.j.

Opvallender dan de betrekkelijk late aanvang in Franeker, Sneek en Workum is dat Leeuwarden na het begin in ca 1425, de periode rond 1455, overslaat. In verband met het reeds genoemde hiaat tussen 1478 en 1485 moge worden verwezen naar hetgeen Dr. J. Fortuyn Drooglever¹¹ schreef over de munt-overeenkomsten tussen Groningen en de Overijsselse steden waarvan de eerste in 1479 en de laatste in 1488 werd gesloten.

In de hierna volgende catalogus zullen per stad alle thans uit de literatuur en in natura bekende munten worden vermeld.

De volgorde der steden is alfabetisch; per stad zijn de munten gerangschikt per emissie en daarbinnen naar afdalende nominale waarde. Van elk stuk is vermeld waar en in hoeveel exemplaren het zich bevindt. De collecties zijn aangeduid als volgt:

- KPK = Koninklijk Penningkabinet, Den Haag
- FM = Fries Munt- en Penningkabinet (v.h. Fries Museum)
- NB = Nederlandsche Bank, Amsterdam
- RM = Rijksmunt, Utrecht
- GB = Gemeente Bolsward
- GS = Gemeente Sneek (Scheepvaart Museum)
- KB = Kabinet Berlijn
- PV = Particuliere Verzameling
- SCH = Kaartsysteem Schulman, Amsterdam

11. *De Beeldenaar* 1 (1979) blz. 13

Het kaartstelsel Schulman geeft de door hen verhandelde munten. Voor zover deze waren geleverd aan openbare collecties dekte dit de opgaven van elders. Munten geleverd aan particulieren, waarvan bekend is dat zij deze nog bezitten, zijn onder PV gerubriceerd, de overige, waarvan de huidige verblijfplaats niet meer met zekerheid viel vast te stellen, zijn onder SCH geboekt. Hier schuilt dus theoretisch het gevaar van een (geringe) dubbeltelling.

In de catalogus zijn als typen opgenomen munten die zich van andere onderscheiden door denominatie, formaat, afbeelding, opschrift of het al dan niet gedateerd zijn. Verschillen in interpunctie, lettervorm of wijze van spelling of afkorting zijn niet vermeld, laat staan als afzonderlijk type opgevoerd.

De verschillende jaartallen per type zijn genoemd en met letters geïdentificeerd. Tenzij anders vermeld is elke munt van zilver. Van elk munttype is een afbeelding gegeven op ware grootte. Voor zover de stukken gemakkelijk toegankelijk waren is een foto gegeven, in de overige gevallen is een afbeelding uit de literatuur overgenomen.

Als literatuurverwijzing is in de catalogus gebruikt:

- v.d. Ch. : P.O. van der Chijs, De Munten van Friesland, Groningen en Drenthe etc., Haarlem 1855
- D : A. Delmonte, De Gouden Benelux, Amsterdam 1964
- RBN : Revue Belge de Numismatique

De fotografische afbeeldingen zijn naar originelen aanwezig in het KPK, FM of particuliere verzamelingen. De beheerders/eigenaars van deze collecties zeg ik hierbij dan ook hartelijk dank voor deze betoonde medewerking bij het tot stand komen van deze publicatie en hun toestemming enkele tot dusver ongepubliceerde munten mede in deze verhandeling op te nemen.

Voorts dank ik de heren P. Soetens, J. Vinkenburg en J. Westerhof voor mededelingen betreffende munten in de collecties van de Nederlandsche Bank, 's Rijksmunt, Scheepvaartmuseum Sneek en Gemeente Bolsward, alsmede Jacques Schulman B.V. voor de verleende inzage in hun kaartstelsel. Tenslotte zij nogmaals apart bedankt Prof. Dr. H. Enno van Gelder voor zijn gewaardeerde adviezen.

De schrijver hoopt nog eens de gelegenheid te hebben de munten van de stad Groningen op soortgelijke wijze te behandelen, waarbij dan aan deze stad het nummer 1 zal worden gegeven, reden waarom hier, bij Bolsward, de nummering met 2 begint.

2. BOLSWARD

De meeste munten van Bolsward dragen een jaartal, waardoor deze duidelijk in twee emissieperioden kunnen worden ondergebracht: 1455-1457 en 1472-1478. De ongedateerde munten, doorgaans kleinere coupures, kunnen als regel zonder problemen bij één dezer emissies worden ingedeeld. Het moeilijkst ligt dit met de ongedateerde plak 2.006 die weliswaar sterk op 2.005 lijkt, doch qua plaatsnaamaanduiding een andere plaatsing zou kunnen motiveren. Ik koos, zoals blijkt, uiteindelijk toch voor de eerste emissie op typologische gronden, doch een latere datering is misschien niet volledig uit te sluiten.

De ongedateerde griffioen staat geheel apart. Dit type werd in de Nederlanden ingevoerd onder Philips de Schone¹² in 1487, zodat dit Bolswarder stuk dan ook op ca 1490 dient te worden gedateerd.

2.001

Jager (= 2 stuiver) 1457

Vz. dubbelkoppige adelaar in 12-pas

+ MONETA o NOVA o BOLSWERDIA 8

Kz. kort glad kruis

+ SIT o NOMEN o DOMINI o BENEDIC 8

+ ANNO o DO o MCCCCLVII

Bekend: 1457 (KPK 1; FM 7; SCH 1)

v.d.Ch. IV-4

2.002

Vlieger (= 1 stuiver) 1455

Vz. dubbelkoppige adelaar

+ MONETA o NOVA o DE o BOLSWER'o

Kz. lang glad kruis met B in het hart

o ANNO-o DOMN'o-o MCCCC-oLV o + o

Bekend: a) 1455 (FM 2; GB; 2; SCH 1)

b) 1456 (FM 1; SCH 1)

c) 1457 (FM 1)

vdCh ontbreekt

vdCh IV-2

vdCh ontbreekt

12. H. Enno v. Gelder et Marcel Hoc, *Les Monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713*, Amsterdam 1960, no. 70

2.003

Halve vlieger (= ½ stuiver) 1456

Vz. dubbelkoppige adelaar

+ MONETA o DE o BOLSWERDIA

Kz. lang glad kruis met B in het hart en B-O-L-S in de kwadranten

ANNO - DOMI - NoMCC - CCLVI

Bekend: 1456 (KPK 1; FM 2; SCH 1)

v.d.Ch. IV-3

2.004

Kwart vlieger (= ¼ stuiver) 1455

Vz. dubbelkoppige adelaar op wapenschild

+ M. E o BOLSW.

Kz. lang glad kruis met B in het hart

..... - - MCC - CCLV

Bekend: 1455 (FM 1)

v.d.Ch. ontbreekt

2.005

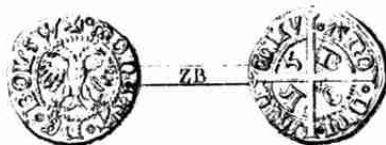
Plak (= 1/6 stuiver) 1455

Vz. dubbelkoppige adelaar

+ MONETA o DE o BOLSW

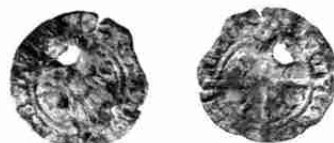
Kz. lang glad kruis met B-O-L-S in de kwadranten

ANO-o DNI o-MCC-CCLV

v.d.Ch. IV-1

Niet teruggevonden

(KPK 1)

Zoals gezegd, is deze munt in zo duidelijke vorm niet teruggevonden, doch in het K.P.K. bevindt zich een exemplaar, dat helaas vrijwel onleesbaar is, doch hier sterk op lijkt. (foto hierboven).

2.006

Plak (= 1/6 stuiver) z.j.

Vz. dubbelkoppige adelaar

+ MONET o DE o BODELSWRT

Kz. lang glad kruis met in de hoeken BODE

SIT MEN-DEI

Bekend: z.j. (FM 1)

v.d.Ch. ontbreekt

2.007

Vlieger (= 1 stuiver)

Vz. dubbelkoppige adelaar

+ MONETA NOVA BOLSWERDEN

Kz. lang glad kruis met B in het hart

ANNO DOMINI MCCCC - LXXII

Bekend: a) 1472 (KPK 1, FM 1, SCH 4)

c) 1474 (KPK 1, FM 1, GB 2, GS 1, SCH 3)

d) 1475 (KPK 1, FM 2, PV 2, SCH 6)

e) 1476 (KPK 1, FM 3, NB 1, SCH 3)

f) 1477 (KPK 1, FM 6)

g) 1478 (KPK 1, FM 1, PV 1, SCH 1)

v.d.Ch. IV-5

v.d.Ch. IV-6

v.d.Ch. XVIII-1

v.d.Ch. IV-7

v.d.Ch. IV-8

v.d.Ch. ontbreekt

Het is niet onwaarschijnlijk dat een vlieger (b) van 1473 nog eens te voorschijn zal komen.

2.008

Halve vlieger (= ½ stuiver) 1474

Vz. dubbelkoppige adelaar

roosje MONETA + NOVA + BOLSWERDE

Kz. lang glad kruis met B in het hart

ANNO-DNI + M-CCCC + L-XXIII

Bekend: a) 1474 (KB 1)

v.d.Ch. ontbreekt

RBN. 1865, p. 379

Niet teruggevonden: b) 1478

v.d.Ch. IV-9

2.009

Griffioen (= 2 stuiver) z.j. (ca 1490)

Vz. griffioen met wapenschild met dubbelkoppige adelaar

+ SIT NOME DOMINI BENEDICTV

Kz. kort gebloemd kruis

+ MONET NOVA BOELSWERDENS

Bekend: z.j. (FM 1)

v.d.Ch. IV-10

3. FRANEKER

Zoals reeds opgemerkt is Franeker de enige stad die behalve zilveren, ook gouden munten sloeg. Anders dan in Bolsward, waar in 3 perioden werd gemunt, is de Franeker stedelijke munt een laatkomer van wie we alleen uit de periode rond 1490 munten kennen.

Alle munten zijn gedateerd, met uitzondering van 3.001, die echter gezien de nauwe aansluiting op de gedateerde goudgulden op ca 1490 dient te worden gesteld. Deze goudgulden zijn duidelijke nabootsing van die van Frankfurt waar men in 1491 begon dit type van een jaartal te voorzien.

De zilveren munten zijn zonder uitzondering navolgingen van de contemporaine Bourgondisch-Nederlandse stukken ("Bommelaar"¹³ en halve vuurijzers¹⁴).

3.001

St. Jans goudgulden z.j. (ca 1490)

Vz. St. Johannes met lam; leeuw, al dan niet in wapenschildje, tussen de voeten

MONE' * NOV * - AUR' * FRAN'

Kz. rijksappel in driepas

FREDRIC' * ROMAN' * IMPE'AT'

Bekend: zj. (KPK 2, FM 2, NB 1, PV 1)

D. 1032

v.d.Ch. ontbreekt

3.002

St. Jans goudgulden 1491

Vz. St. Johannes met lam, leeuwje tussen de voeten

* MONE' * NOVA' roosje - roosje AVR' * FRA' 91

Kz. rijksappel in driepas

FREDRIC' * RO'AR' * IMPERATO'

Bekend a) 1491 (KPK 1, FM 1, PV 2)

b) 1492 (SCH 1, KB 1)

D. 1032

D. 1032

v.d. Ch. ontbreekt

13. v. Gelder et Hoc, *op.cit.*, no. 77

14. v. Gelder et Hoc, *op.cit.*, no. 54

3.003

Dubbele stuiver (type "Bommelaar") 1490

Vz. vierveldig wapen met 4 × leeuw naar links
rozet MON * NOVA * FRANIKARENSIS

Kz. kort gebloemd kruis

+ ANNO DOMINI MILLESIMO * 4 * 90.

Bekend: a) 1489 (PV 1, KB 1)
b) 1490 (KPK 1, FM 1)

v.d.Ch. ontbreekt
v.d.Ch. VI-7

3.004

Half vuurijzer (= ½ stuiver) 1490

Vz. linksgewende leeuw

MONE o NOV o FRANIKAREN

Kz. kort gebloemd kruis

+ ANNO o DOMINI4.90

Bekend: a) 1485 (KPK 1, FM 1)
c) 1487 (FM 2)
d) 1488 (KPK 1, FM 4, PV 1)
f) 1490 (KPK 1)

v.d.Ch. VI-I
v.d.Ch. VI-3
v.d.Ch. VI-5
v.d.Ch. ontbreekt

Of de stukken 3004b, 1486, 3004e en 1489 nog zullen worden teruggevonden is de vraag, doch uitgesloten lijkt dat niet.

3.005

Half vuurijzer, als 3.004 doch omschriften:

Vz.: roosje MON o NOVA o FRANKAREN

Kz.: + SIGNO o CRVCIS o SALVEMVR o 487

Bekend 1487 (FM 1)

v.d.Ch. VI-4

Interessant is in dit verband hetgeen v.d.Ch. opmerkt (blz. 123) omtrent de gebeurtenissen in 1487. Toen zou nl. de muntmeester Sicke Sjaerdema zijn overleden en formeel juridisch zijn opgevolgd door zijn in 1478 geboren zoon Douwe. Edoch andere "Hoofdelingen" met name Juwe en Here Hottinga schijnen in Franeker de feitelijke macht te hebben uitgeoefend. De spreuk, te vertalen met: "Mogen wij gered worden in het teken des Kruises", zou dan kunnen wijzen op de moeilijkheden bij 's Muntmeesters erfopvolging. Waarom dan reeds in het volgende jaar deze, mij nooit eerder voorgekomen, spreuk weer verdwijnt is voorshands niet duidelijk. Tenzij men aanneemt dat reeds het volgende jaar hetzij de bede in vervulling was gegaan hetzij de zaak der Sjaerdemas reddeloos verloren was. Misschien dat lokaal-historici of genealogen dit nog eens kunnen uitdiepen.

Zesde(?) Vuurijzer (= 1/6 stuiver = plak?) z.j.

Vz.: links gewende leeuw (geen afsnede)

+ MON NO.....FRAN.....

Kz.: kort gebloemd kruis

+ SIT * NO DNI * BENET

Bekend: z.j. (F.M. 1)

v.d.Ch. ontbreekt

Hoewel het opschrift op de voorzijde niet volledig leesbaar is, meen ik toch dit stukje aan Franeker te mogen toeschrijven zolang het tegendeel niet is bewezen.

4. LEEUWARDEN

Hoewel van de huidige hoofdstad van Friesland, zoals we zagen, geen gouden munten zijn teruggevonden, wordt het belang der stad wel onderstreept door het feit dat zij op de oudste stedelijke Friese munten kan bogen.

De eerste door mij opgevoerde munt doet qua keerzijde denken aan de kromstaarten die in 1418 door Jan zonder Vrees¹⁵ in Vlaanderen werden ingevoerd en onder zijn opvolger Philips de Goede¹⁶ in 1419 werden voortgezet en in 1428 werden herhaald¹⁷. De vermelding *Moneta nova facta* ... vindt men bovendien in de twintiger jaren der 15e eeuw op drielanders¹⁸ en tuinen¹⁹ van bijv. Jan IV van Brabant en zijn echtgenote Jacoba van Beieren. Al met al m.i. voldoende redenen dit jaartallose stuk tussen 1425 en 1440 te dateren en niet op ca 1455 zoals tot dusver wel werd gemeend²⁰.

Hoewel van Leeuwarden geen munt bekend is die voldoet aan de in de inleiding genoemde muntrechtverlening van 1417, acht ik het niet uitgesloten dat dit type (4.001) hier mee te maken heeft.

Het tweede stuk is een navolging van de munten van Hertog Arnold van Gelre (1423-1474) die het type²¹ op zijn beurt ontleende aan de vierlanders die in 1434 door Philips de Goede in al zijn gewesten werden geïntroduceerd²². Dit Leeuwarder stuk dient dan ook op 1435/40 of kort daarna te worden gedateerd.

15. L. Deschamps de Pas, RBN 1861, pl. XI, 31

16. L. Deschamps de Pas, RBN 1861, pl. XI, 35

17. L. Deschamps de Pas, RBN 1861

18. P. O. van der Chijs, *De Munten der voormalige Graafschappen Holland en Zeeland etc.*, Haarlem 1858, pl. X, 7

19. idem, pl. X, 4, 6

20. H. Enno van Gelder, *Klein geld, grof geld, op cit.*, p. 18

21. P. O. van der Chijs, *De Munten der voormalige Graven en Hertogen van Gelderland etc.*, Haarlem 1852, pl. X, 13, 14, 15

22. H. Enno van Gelder et Marcel Hoc, *op cit.*, no. 9

Het derde en vierde stuk behoren qua opschriften bij de vorige en kunnen derhalve ook op circa 1435/40 worden gedateerd. No. 4.005 hoort vrijwel zeker ook tot deze groep. In elk geval zijn deze stukken de oudste Leeuwarder munten die in het tweede kwartaal van de vijftiende eeuw mogen worden geplaatst. Anders dan in Bolsward, waar we een omvangrijke emissie hadden in de vijftiger jaren, slaat Leeuwarden deze periode over. De tweede emissie verschijnt in de zeventiger jaren (Nos. 4.006 t/m 4.009). Hiervan is alleen de grootste coupure gedateerd, doch de kleinere denominaties sluiten hier qua type, uitvoering en opschriften zo nauw op aan dat ze ook tot deze emissie mogen worden gerekend.

De muntslag eindigt met de emissie rond de negentiger jaren, die we bij alle steden vertegenwoordigd zien, en die voor Leeuwarden alle een jaartal dragen en dus verder geen problemen bij de datering bieden.

4.001

Kromstaart (?) z.j. ca 1425 (?)

Vz. dubbelkoppige adelaar dragend wapenschild met rechtsgewende leeuw

.. MONETA % NOVA % DE % OESTERGHO

Kz. kort glad kruis in de hoeken FRIS

+ MONETA % NOVA % FACTA % IN % LEWER'

Bekend: z.j. (FM 2)

v.d.Ch. ontbreekt

4.002

Halve kromstaart z.j. (ca 1435)

Vz. twee naar elkaar gewende klimmende leeuwen

+ BENEDICTVS % QVI % VENIT % IN NO

Kz. lang glad kruis met L-E-B-O in de kwadranten

+ MONE - TA % NOV - A % DE % L - EWERD

Bekend: z.j. (KPK 1, FM 2)

v.d.Ch. IV (Rauwerd?)

4.003

Kwart kromstaart z.j. (ca 1435)
 Vz. linksgewende leeuw
 + BENEDICTVS * QVI * VENIT * IN
 Kz. lang glad kruis, met L-E-W-T in de kwadranten
 MONE-TA.NO-VA.LE-WERD

Bekend: z.j. (FM 1)

v.d.Ch. XVIII-2

4.004

Kwart kromstaart z.j.
 Vz. linksgewende leeuw
 + BENE. QVI o VENIT o IN . . OMINI
 Kz. lang glad kruis met in de hoeken LEWE
 MONE - A o NOV o - DE o LE - WERD

Bekend: z.j. (FM 1)

v.d.Ch. ontbreekt

4.005

Achtste kromstaart z.j.
 Vz. links gewende leeuw in het veld
 + MONET NOV LEWE
 Kz. lang glad kruis met ring in elk kwadrant
 SIT-NO-DNI-BEN

Bekend: z.j. (FM 3)

v.d.Ch. ontbreekt

4.006

Vlieger (= 1 stuiver) 1472
 Vz. dubbelkoppige adelaar
 met stadswapen aan de voeten
 + MONETA * NOVA - LEWERDENS
 Kz. lang glad kruis met roosje in het hart
 ANNO - DOMIN - MCCCC - LXXII

Bekend: a) 1471 (FM 1)
 b) 1472 (KPK 2, FM 1, SCH 1)
 c) 1473 (KPK 1, FM 1, PV 1)

v.d.Ch. ontbreekt

v.d.Ch. V-1

v.d.Ch. V-3

4.007

Plak (= 1/6 stuiver) z.j.
Vz. dubbelkoppige adelaar
met stadswapen aan de voeten
roosje MONETA * NOVA * LEWE
Kz. lang glad kruis met stadswapen als hartschild
SIT - NOM - DNI - BEN

Bekend: z.j. (KPK 1; FM 3)

v.d.Ch. V-2

4.008

Plak (= 1/6 stuiver) z.j.
Vz. dubbelkoppige adelaar
met stadswapen aan de voeten
MONETA DE LEWERDEN
Kz. lang glad kruis met wapenschild
SIT - NOM - DOM - BE..

Bekend: z.j. (FM 1)

v.d.Ch. ontbreekt

4.009

Halve plak (= 1/12 stuiver) z.j.
Vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen
MONETA..... LEWERDE
Kz. kort glad kruis
SIT NOME DNI BENEDIT

Bekend: z.j. (FM 1)

v.d.Ch. V-4

4.010

Jager (= 2 stuiver) 1487
Vz. dubbelkoppige adelaar
met twee wapenschildjes aan de voeten,
rechts leeuw, links dubbele adelaar
+ MO'NO' CIVIT-A-T LEWERDEN
Kz. lang glad kruis waarop wapenschild met dubbele adelaar
SIT * NO - MEN * D - OMI BN - C DICTV
AN' * D - OMI * - MCC - CC * 87

Bekend: 1487 (KPK 1)

v.d.Ch. ontbreekt

4.011

Vlieger (= 1 stuiver) 1487
 Vz. dubbelkoppige adelaar
 met stadswapen aan de voeten
 lelie MONETA NO - LEWERDEN
 Kz. lang versierd kruis met roosje in het hart
 ANNO - DOMI - NIMC - CCC87

Bekend: 1487 (FM 1, KB 1)

v.d.Ch. ontbreekt

4.012

Halve vlieger (= ½ stuiver) 1491
 Vz.: dubbelkoppige adelaar
 met stadswapen aan de voeten.
 + MON* NOVA * - * LEWARDIE
 Kz.: lang versierd kruis
 ANNO - DOMI' - MCCC - C* XCI

Niet teruggevonden.

v.d.Ch. ontbreekt
 RBN. 1869, p. 180.

4.013

Halve stuiver 1487
 Vz. stadswapen (rechtsgewende leeuw in schild)
 + MONETA * NOVA * LEWERDENS
 Kz. lang glad kruis waarop wapenschild met dubbele adelaar
 ANNO - DOMI - NIMC - CCC87

Bekend: 1487 (FM 1)

v.d.Ch. V-6

4.014

Vuurijzer (= 1 stuiver) 1487
 Vz. linksgewende zittende leeuw
 met vijfveldig wapenschild
 + MONETA leeuwje NOVA leeuwje LEWERDEN
 Kz. kort versierd kruis in vierpas
 + ANNO leeuwje DOMINI leeuwje M leeuwje CCCC leeuwje 87

Bekend: 1487 (KPK 1, FM 2)

v.d.Ch. V-5

4.015

Vuurijzer (= 1 stuiver) 1492

Vz. linksgewende zittende leeuw met stadswapen

MONETA NOVA LEWERDENSIS

Kz. kort gebloemd kruis met L-E-W-E in de kwadranten

ANNO DOMINI.....XCII

Bekend: 1492 (KPK 1)

v.d.Ch. ontbreekt

4.016

Vuurijzer (= 1 stuiver)

Als 4.015 doch zonder L-E-W-E op Kz.

Bekend: a) 1492 (PV 1)

v.d.Ch. V-7

Niet teruggevonden b) 1493

v.d.Ch. V-8

5. SNEEK

De ongedateerde munten 5.001 en 5.002 behoren op grond van hun makelij ongetwijfeld tot de oudste en bij elkaar op grond van de spreuk op de keerzijde, hoewel de keerzijde van de kwart vlieger overigens door de letters S-N-E-K in de quadranten, afwijkt van die der bijbehorende vlieger.

Dat 5.003 en 5.004 eveneens bij elkaar behoren, mag worden afgeleid uit het feit dat beide op de voorzijde een aantal ringetjes rondom het wapenschild vertonen, iets wat op de eerder genoemde stukken niet voorkwam. Ook hier is de keerzijde van de kwart vlieger duidelijk afwijkend van die der vlieger. Bovendien draagt deze kwart vlieger geen jaartal, doch een "vrome spreuk" evenals 5.001 en 5.002.

Op grond hiervan meen ik dan ook dat de Nos. 5.001 en 5.002 niet al te lang vóór 1476 geslagen moeten zijn en wel ca 1470. Er is in elk geval vooralsnog geen duidelijke aanwijzing dat deze oudste stukken even vroeg gedateerd moeten worden als de oudste stukken van Bolsward, zoals tot dusver werd gesteld²³). Sneeker munten werden reeds in 1478, als zijnde van slecht gehalte, te Deventer geweerd voor de betaling der stadsrente, evenals die van Bolsward e.a.

Sneek lijkt dus aan te vangen met de emissie der zeventiger jaren en te besluiten met die der negentiger.

De laatste ongedateerde kwart stuiver die ik opvoer, plaatste ik in de laatste emissie op grond van de spreuk *Da Pacem etc.* die ook op 5.005 voorkomt.

5.001

Vlieger (= 1 stuiver) z.j. (ca 1470)

Vz. stadswapen (rechts halve uit deellijn komende adelaar, links drie kronen paalsgewijs)

+ MONETA ☉ NOVA ☉ SNEKENSIS

Kz. lang glad kruis met S in het hart

o IN ☉ - HOC ☉ - SIGN ☉ - VICES

Bekend: z.j. (KPK 1, FM 5, GS 2, PV 2, SCH 2)

v.d.Ch. V-1 of XVIII-3

5.002

Kwart vlieger (= ¼ stuiver) z.j. (ca. 1470)

Vz. stadswapen

+ MONETA ☉ NOVA ☉ SNEKENSIS

Kz. lang glad kruis met S in het hart en S-N-E-K in de kwadranten

+ IN - HOC - SIGNO - VICES

Bekend: z.j. (KPK 1, FM 1, PV 1)

v.d.Ch. V-2

23. H. Enno van Gelder, *Klein geld, grof geld, op. cit.* blz. 18.

5.003

Vlieger (= 1 stuiver) 1477

Vz. stadswapen waaromheen (zes) ringetjes

+ MONETA § NOVA § SNEKENSIS

Kz. lang glad kruis met S in het hart

ANNO - DOMIN - MCCCC - LXXVII

Bekend: a) 1476 (FM 1, PV 1)

b) 1477 (KPK 1, FM 3, GS 1)

c) 1478 (KPK 2, FM 1, GS 1, RM 1, SCH 1)

v.d.Ch. ontbreekt

v.d.Ch. XXII-1

v.d.Ch. ontbreekt

5.004

Kwart vlieger (= ¼ stuiver) z.j. (ca 1475)

Vz. stadswapen met (vier) ringetjes

+ MONETA o NOVA o SNEKENS

Kz. lang glad kruis met lelie in het hart

CRVX - FVGAT - OMNE - MALV

Bekend: z.j. (KPK 1)

v.d.Ch. ontbreekt

5.005

Jager (= 2 stuiver) 1492

Vz. stadswapen binnen twee omschriften

+ MONETA * NOVA * SNEKENSIS

ANNO * DNI * M * CCCC * XCII

Kz. lang glad kruis

DA * PA - CE * DN * - * IDIEB - NRIS

Q'NO' - E'A°Q' - PVGT' - P'NO

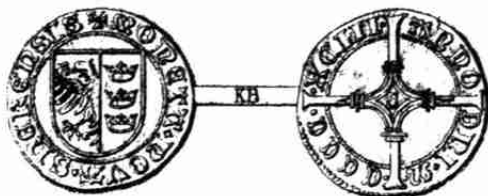
Bekend: 1492 (KPK 1, FM 1, PV 1)

v.d.Ch. V-3

Hoewel ik in dit artikel afzag van een systematische behandeling der diverse Latijnse spreuken, meen ik toch hier iets te moeten zeggen van het tot wel zeer kryptische proporties teruggebrachte binnenrandschrift op de keerzijde. Volgens van der Chijs (blz. 116) staat het voor: Quia NO Est Alius Qui PUGnaT Pro NObis. (Omdat er geen ander is die voor ons strijdt). Op de door v.d.Ch. aangegeven bron vermeldt Dirks echter: Quis NOcEbit Animo Quum dominus PUGnaT Pro NObis (Wie zal de ziel schaden als de Heer voor ons strijdt). Ik laat de lezers gaarne de keus en houd me voor op- of aanmerkingen aanbevolen.

5.006

Halve vlieger (= ½ stuiver) 1493
 Vz. stadswapen
 + MONETA NOVA SNEKENSIS
 Kz. lang glad kruis ANNO - DNI^oM - CCCC^o - oXCIII^o

Niet teruggevonden

v.d.Ch. V-4

5.007

Kwart vlieger (= ¼ stuiver) z.j. (ca 1490)
 Vz. stadswapen
 * MONETA NOVA SNEKE
 Kz. kort kruis met ster in het hart
 DA PACEM DOM.

Bekend: z.j. (PV 1)

v.d.Ch. ontbreekt

6. WORKUM

Hiervan kennen we slechts 1 munt die qua type op ca 1490 dient te worden gedateerd, d.w.z. de periode die in alle overige Friese steden de laatste emissie opleverde. Workum deelt deze status met Franeker waarvan echter meerdere typen bekend zijn.

6.001

Groot (= ½ stuiver) z.j. (ca 1490)
 Vz. stadswapen in gehele veld (rechts een uit de deellijn komende halve adelaar, links drie lelies paalsgewijs)
 Kroon: MONETA + NOVA + WOLDERKV
 Kz. gebloemd kort kruis
 lelie SIT + NOMEN + DNI + BENEDICTV

Bekend: z.j. (FM 1)

v.d.Ch. V

Enkele statistische gegevens

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de aantallen munten die ik terugvond, verdeeld over steden en verzamelingen.

Aanwezig in	B	F	L	S	W	Totaal
KPK	9	7	8	7	—	31
FM	31	13	21	12	1	78
GB	4	—	—	—	—	4
GS	1	—	—	4	—	5
NB	1	1	—	—	—	2
RM	—	—	—	1	—	1
KB	1	2	1	—	—	4
PV	3	5	2	6	—	16
SCH	21	1	1	3	—	26
Totaal	71	29	33	33	1	167

De eerste conclusie die we uit deze tabel kunnen trekken is dat de numeriek rijkste collectie die van het Fries Museum is, met 46 % van het totaal.

Van de steden is Bolsward (43 %) relatief de gewoonste en Workum de zeldzaamste, terwijl de drie overige met elk ca 19 %, elkaar niet veel ontlopen. Opvallend is hier dat Franeker, dat gevoelsmatig veel zeldzamer is dan Leeuwarden of Sneek, nog zo gunstig te voorschijn komt, terwijl qua aantallen in niet-openbare collecties Leeuwarden als zeldzaamste uit de bus komt.

Overigens dient te worden gezegd dat bij een totaal van ruim 40 stukken "in de handel", verdeeld over 4 steden, deze munten voor een verzamelaar eigenlijk stuk voor stuk zeldzaam mogen heten. Daar hieronder bovendien nog 20 stuks van één type schuilen worden de overige vrijwel rariteiten, zoals de lage frequentie waarmee ze in veiling-catalogi voorkomen bevestigt. Een reden te meer om de hele reeks nog eens onder de aandacht te brengen.

Zusammenfassung

Friesische Städtemünzen

Vom Verfasser werden sämtliche bis jetzt aus Litteratur und Sammlungen bekannte Stücke dieser Reihe aufgeführt. Aus der Litteratur waren bis jetzt 27 verschiedene Typen bekannt; jetzt 39.

Die Münzen werden für jede Stadt in chronologischer Folge aufgeführt, wobei einige Datierungen gegeben werden die von den bisherigen abweichen. So werden z.B. die ältesten Münzen Leeuwardens aus typologischen Gründen 1425/40 datiert statt etwa 1455. Die ältesten Stücke der Stadt Sneek dagegen werden von etwa 1455 nach etwa 1470/75 verschoben.

Abgesehen von den aufgeführten neuen Typen konnten den datierten Reihen neue bis jetzt nicht veröffentlichte Jahreszahlen zugefügt werden. Zum Schluss werden einige statistische Daten welche die relative Seltenheit dieser Münzen klarstellen, zusammengestellt.